

SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA

„S ÍGY MÚLIK EL A BIRODALOM DICSŐSÉGE”, AVAGY MILYEN IS VAGY KISEBB HAZÁM VALÓJÁBAN?

Tóth István: *A peremvidék világbirodalma*, Méry Ratio Kiadó – Kisebbségért – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 2013, 464 oldal

Míg virága teljében volt a birodalom, addig csak dicsőítő és fellengzős, vagyis torz kép születhetett Magyarország keleti szomszédjáról, a Szovjetunióról. Annak, hogy e nagy testvér *kimúlt*, immár több mint két évtizede, ám ez az idő kevés volt ahhoz, hogy a keletnek nevezett területeket a magyar közvélemény igazából megismerhesse, s preconcepciók nélkül lássa régi-új szomszédját – Ukrajnát. Utóbbi ország bizonyos szempontokból, önmagában véve is kuriózum, ám a *csupán* szomszédi léthez az is hozzáadódik, hogy a magyar nemzetrésznek egy 150 ezres része *ide szakadt*. Az 1945–1991 közötti kommunista internacionalizmus *bőkeblűsége* ahhoz azért elég szűk volt, hogy az anyaországnak és lakóinak engedélyezze a Szovjetunió által bekebelezett terület magyar lakosaival való szabad érintkezést. Ez a majd öt évtized szándékos és néha túlzott öncenzúrázása azonban megtette a hatását, hisz felnőtt egy nemzedék, aki furcsán néz arra az atyafiára, aki helyesen beszél magyarul, miközben nem magyar állampolgár. Az azóta felszámolt vasfüggöny nem hozta meg varázsütésre a szétszabdalt magyar nemzet részeinek lelki összeforrottságát. Idegenként nézünk egymásra a bármelyik határon innen és túl élők, s gyakran a mögöttest keressük, az idegent a másokban. Egymás és önmagunk megismerésében nyújthat segítséget Tóth István *A peremvidék világbirodalma* című gyűjteményes kötete, ami a Méry Ratio Kiadó és a Kisebbségért – Pro Minoritate Alapítvány együttműködésében jelent meg.

A szerzőről csak pár gondolatot írnék: jelenleg Magyarország Beregszászi Konzulátusát vezeti, de Kárpátalján született, s húszas éveiben települt át Magyarországra. A gyűjtemény hat részre van osztva, melyeket nem neveznek fejezeteknek, inkább ciklusoknak, mivel igen finom érzékre utal azok kategóriákba történő sorolása. Utóbbi valószínűleg a szerkesztőknek köszönhető eredeti gondolat. Ahogy a kötet, úgy Tóth István életútja is rendhagyó, amit a könyv végén található részletes interjú igen szemléletesen mutat be. Zelei Miklós – aki az interjút készítette – nemcsak riportere, de barátja is a szerzőnek, s valószínűleg ennek köszönhető, hogy életútinterjú lett a beszélgetés eredménye, az érdeklődő olvasók öröme. Igen, aki érdeklődő, annak azt javaslom, az interjú olvasásával kezdje a kötetet, mivel sok – a tanul-

mányokban, karcolatokban, esszékben található – szereplő, gondolat válik egyértelműbbé az olvasása után. Ezen túl a misztikus, s nem csak kicsit félelmetes Szovjetunió póré, s tegyük hozzá, cseppet sem idillikus pillanatképei jelennek meg a baráti beszélgetés eredményeképpen: a hrucsovi és brezsnyevi időszak túlideologizált, néha a kegyetlenségig merev, s egyben ideológiailag bigott világa kandikál ki ránk az interjúalany visszaemlékezéseiből.

Ahogy kibomlik egy-egy életkép az elbeszélés nyomán, úgy válik egyértelművé, hogy az egykori világbirodalmat elsősorban az erőszak, a határtalan zsarnokság és önkény, s ezeken túl a megalázkodó és azon túlmutató ideológiai neofiták ténykedése tartotta össze. Ám sem az erőszak, sem az önnönmagukat is agyoncenzúrázó, s megalázkodók alattvalói neofitizmusa nem volt mindenható. Ezt bizonyítják a *Bedutyizott nemzedék* című ciklusba került – főleg a kárpátaljai magyar irodalommal foglalkozó – írások és interjúk. A felesleges sallangok és dicsőítő jelzők nélkül összerakott mondatok, a tényszerűsége törekvő, gyakori tómondatú interjúkérdések hatására áll össze a valóságkép – miért is *bicegő* a vidék magyar irodalma. Oka töménytelen, hacsak a negyedszázad alatti háromszori impériumváltást nem említjük, vagy ha az 1944 őszen történt felnőtt férfi lakosság elhurcolását sem tartanánk elégnek, akkor a Kovács Vilmos és Fodó Sándor köré csoportosuló, önmagukat, magyar identitásukat kereső fiatal egyetemisták által létrehozott *Forrás irodalmi stúdió* Balla László által levezényelt felszámolása megtette a hatását. Kényszersorozás, munkából való elbocsátás, önként vállalt vagy kényszer hatása alatti publikációs szilenciumok. Mindez elég volt ahhoz, hogy az irodalomban oly fontos folytonosság megszakadjon. A kontraszelekció során felszínre kerülteknek vagy dobottaknak sem volt gyökerük, hisz a kommunista internacionalizmus és a szocialista pártosság – akár a jelenlegi globalizáció – rettegett a nemzeti identitástól, mivel az nemcsak önazonosságot, de magabiztosságot is kialakíthatott az egyénben. A gondolkodó, önmagával tisztában lévő egyén pedig veszélyes bármely birodalomra, mert vonzza a hozzá hasonlókat, akik aztán kritikus tömeggé egyesülve már politikai tényezővé is átalakulhatnak. Ez a ciklus azoknak állít negatív értelemben emléket – a szerző szavaival élve: „akik szeretnék, ha egykori cselekedeteik homályba merülnének, következésképpen a hitványságaik mintha meg sem történtek volna” (335. p.).

A fenti gondolatok akár a *Druzsba kötve* ciklus írásait is jellemezhetik, melyek pengeéles karcolatok politikai helyzetekről nemzetközi, kárpát-medencei, összmagyar és magyar-magyar viszonylatban is. Továbbá a magyarországi kormányok és az országon kívül élő magyarok közötti kapcsolatokról, a határon túl élő magyarok és a többségi nemzet közötti csörtékről, az *idegenként mindkét országban*” érzésekről, a *másodrangú állampolgár* kategóriába való kényszerítések (321. p.) folyamatáról és helyzetéről szólnak. Végül pedig a mindenki számára keserű végkicsengésről, hogy a *magyar származásúak* talán

sokszor a hivatalos Budapestnek sem kellene, nem csak Belgrádnak, Kijevnek, Bukarestnek (358. p.).

A mindennapok megélései szülte, s főleg az irodalomban visszatükröződő emberi érzéseket megjelenítő ciklusok mellett a kötet első (*Ukrajna, Kárpátalja: nemzetpolitikák és nemzettudat-hasadások*) és harmadik (*A vilniusi váltó*) részében olvashatunk pontos és sűrű lábjegyzeti hivatkozásokkal ellátott tudományos tanulmányokat is. A *Ruszin autonóm törekvések és Trianon* című a jelent próbálja értelmezni a múlt eseményeinek pontos felgöngyölítésével. Ez a történelmi tanulmány kronológiai rendbe szedve tárja fel a ruszin nemzeti mozgalmat, annak irányzatait 1849-től kezdve, az amerikai kivándorlást, az orosz pánszlávizmus megjelenését és a ruszin társadalom egyes elemeire gyakorolt hatását, a történelmi Magyarország széthullása utáni csehszlovák időszak törekvéseit, azokat a hatásokat, amelyek a második világháborúig fejlődtek ki, szökkentek szárba vagy haltak el a ruszinok lakta térségben.

Ugyanezt az irányvonalat találjuk az *Autonómia: kárpátaljai vágyak és valóság* című nagylélegzetű tanulmányban, ami úgyszintén a történelmi tények néha kiábrándító talaján maradva fűzi fel az autonómia kérdésének megjelenését, felvetését és eredményeit Kárpátalja vonatkozásában. Ez a törekvés, melyet a 20. században a Károlyi-kormány által kihirdetett 1918:X. néptörvény testesített meg először, egyértelműen a területmegtartás céljával született, s ugyanezt a célt töltötte be az 1919. szeptember 10-i saint-germain-en-laye-i szerződés II. fejezetének 10. cikke is. Ám amire a Károlyi-kormánynak a történelem nem adott időt, arra a csehszlovák időszak tizenkilenc éve alatt lett volna lehetőség, csak politikai akarata nem volt hozzá Prágának. Hiába folytatott érte küzdelmet először a Kurtyák Iván, majd a Bródy András vezette ruszin Autonóm Földműves Szövetség, kvázi autonómiát a vidék csak az első bécsi döntés előtt kapott, 1938. október 9-én. Az ezután sűrűn *gazdát váltó* területet újra magyar fennhatóság alá adó első bécsi döntés, illetve az 1939. március 15-i magyar katonai bevonulás után Teleki Pál miniszterelnök mindenképpen valamiféle autonómiával szerette volna ellátni, mert – ahogy Teleki fogalmazott – az az ország hosszú távú érdeke is, hisz jelentős számú nem magyar népesség került Magyarországhoz a terület-visszacsatolások eredményeképp. Ám a Kárpátaljai Vajdaságról szóló elképzelések végül is nem valósultak meg. Hogy tényleg hamvában holt kísérlet lett volna? Meglehet. Már megint nem adott rá időt a történelem. 1945 után pedig a Szovjetunió zárta hosszú időre *halálos ölelésébe* Kárpátalját, amely végre „ezeréves óhajt teljesítve újraegyesülhetett Szovjet-Ukrajnával”. A szovjet népek nagy családjában aztán oly jó volt, hogy autonómiáról se nem kellett, se nem lehetett még csak álmodozni sem. Ám valami oknál fogva, mikor szétesett a Szovjetunió és utódállamként létrejött a független Ukrajna, az autonómia vágya, mint a mitikus fénixmadár a hamvaiból, újjáéledt a vidéken, még népszavaztunk is róla, mégsem lett belőle semmi. A valós vagy esetleges választ

A nemzetiségpolitika elvei és gyakorlata Ukrajnában című tanulmányból emeltem ki: „A radikálisan nemzeti irányultságú ukrán politikusokat módfelett aggasztja, hogy egy-egy nemzetiség politikai bázisa, kulturáltsága és hagyománya fejlettebb, mint az ukrán, vagy csak alig marad el tőle” (93. p.). Az ukrán „törvényhozás nem kíván szembesülni a nemzetiségek valóságos igényeivel és politikai törekvéseivel. Csupán a kulturális autonómia engedélyezésével ugyanis azt a látszatot lehet kelteni, hogy az ukrainai nemzetiségek többsége a nyelvi-kulturális ébredés fokán áll” (97. p.).

A fentiek pontos és fontos megállapításai mellett a gyűjteménykötetben szókimondó, kompetens helyzetkép-elemzéseket olvashat az érdeklődő Ukrajnáról és a balti államokról függetlenedésük idejéből, illetve az azt követő időszakról.

A korleírásokat egy belülről látó, de messzebből szemlélő, az eseményeket és folyamatokat értő szemmel vizsgáló ember rőtta papírra, így félelem és takargatások nélkül tárják fel az olvasó előtt a momentumokat, akár kisebb hazánk történéseiről, akár szomszédainkról lett legyen szó. Mindezen megállapítások nemcsak a nagyobb lélegzetű tanulmányokra igazak, mint például az *1956 Kárpátalján*, hanem a rövidebb karcolatokra is, mint a *Bologna Kárpátalján* vagy a *Világkongresszus*, esetleg a „*Dicsőség Ukrajnának!*”.

Nem tudom a nem érintett szemével olvasni a kötetet, ezt be kell ismerem, ám az érintettség nem a szerző, hanem a téma kapcsán áll fenn. Olyan pontosan, néha kegyetlenül precízen vezeti végig a kárpátaljai köz- és magánéletet, politikai helyzetek alakulását, amit csak az tud megtenni, aki onnan jön, amiről ír, de már kiszakadt a kisebbségbe szorított ember politikai s hatalmi kapcsolatainak kényszerítő egérfogójából. Ám úgy vélem, akár honnan indulva nézze, olvassa is az ember, Tóth István írásainak gyűjteménykötete sokszínű, a nagypolitikán át az egyszerű ember mindennapjaiig átfogó képét adja kisebb hazánkknak, legyen az a maradék haza vagy Kárpátalja.